

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
- Наставно-научном већу-

Одлуком Наставно-научног већа Економског факултета у Нишу број 04-1026 од 31. 3. 2015. године, именовани смо за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Јовице Мојића, под називом: „*Валоризација економско - географских ресурса Јужне Србије у функцији туристичког развоја*“. У том својству, Наставно-научном већу Економског факултета подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ДИСЕРТАЦИЈИ

Докторска дисертација кандидата мр Јовице Мојића под називом „*Валоризација економско - географских ресурса Јужне Србије у функцији туристичког развоја*“ изложена је на 277 страна. Са списком литературе која садржи 190 референтних јединица (књиге, чланци, реферати и студије домаћих и иностраних аутора) и 28 интернет извора (веб странице државних институција, института, информативних гласила итд.) и прилозима, докторска дисертација има 292 стране. У докторској дисертацији је приложено 12 карата, 36 табела, три графикана, две скице и 28 слика (фотографија).

Поред уводних и завршних разматрања, докторска дисертација садржи следеће делове:

Први део – *Теоријско-методолошке основе рада,*

Други део – *Туризам као развојни феномен,*

Трећи део – *Место туризма у привредној структури Јужне Србије,*

Четврти део- *Границе и положај Јужне Србије*

Пети део – *Карактеристике природних и антропогених туристичких ресурса,*

Шести део – *Анализа постојећег стања туристичког развоја*

Седми део – *Туристичка валоризација економско-географских ресурса*

Осми део – *Облици туризма и тржишна сегментација*

Девети део – Бенчмаркинг анализа туристичких производа

Десети део - *Формирање интегрисаног туристичког производа и стварање модела туристичких вредности*

Комисија констатује да је дисертација структурно и садржински усклађена са темом наведеном код пријављивања и доношења Одлуке о усвајању теме докторске дисертације.

2. АНАЛИЗА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У *првом делу* докторске дисертације под насловом „*Теоријско-методолошке основе рада*“ (стр. 4-10) кандидат истиче да је предмет истраживања докторске дисертације утврђивање улоге туризма у развоју овог, претежно неразвијеног и руралног простора, као и сагледавање могућих праваца даљег развоја не само различитих облика туризма, већ и других комплементарних делатности. Такође, дисертација треба да укаже на потенцијале и ограничења развоја туризма, али и на значај ове делатности за укупан привредни развој ове просторне целине Републике Србије.

Примарни циљ истраживања докторске дисертације је утврђивање интегралног туристичког производа, који би ову туристичку дестинацију учини препознатљивом и конкурентном, пре свега, на домаћем туристичком тржишту. Унапређење тржишног наступа у виду препознавања важних ресурса и развоја конкурентности туристичке дестинације у односу на алтернативне туристичке дестинације један је од приоритетних циљева туристичког развоја Јужне Србије. Значи, циљ истраживања је да се утврде и ревалоризују они туристички ресурси на којима се базира тренутно пословање туристичке дестинације на тржишту туристичких услуга, као и они туристички потенцијали којима би се, уз извесна финансијска улагања и предузимање адекватних мера и активности додатно могли повећати конкурентност посматране туристичке дестинације.

Кључне истраживачке хипотезе од који је кандидат пошао и којих се придржавао током израде докторске дисертације, полазе од констатације да је туризам потенцијално снажан генератор будућег привредног развоја Јужне Србије. Сем тога, кандидат износи став, да валоризација економско-географских ресурса пружа основу за утврђивање могућности развоја туризма у одређеној просторној целини. Поред природних, антропогених, демографских ресурса и материјалне основе, важну улогу у развоју различитих облика туризма у Јужној Србији има географски, саобраћајни и туристички положај.

Кандидат је користио скуп одговарајућих општих и посебних методолошких поступака и техника карактеристичних за истраживања у области туризма. Научна верификација резултата остварена је применом метода анализе, синтезе и индукције, са циљем да се, полазећи од појединачних претпоставки, апстракцијом и генерализацијом дође до општих закључака. Такође, истраживање је утемељено и на примени интердисциплинарног приступа, историјског метода, метода дескрипције и компаративног метода. Комплетна туристичка валоризација подразумевала је коришћење различитих метода и техника као што су: метод бодовања (за оцену природних и антропогених ресурса), SWOT анализа, бенчмарк анализа, анкете и др. При томе, централно место у

валоризацији туристичког потенцијала заузела је методологија оцене препоручена од стране Светске туристичке организације (WTO).

У другом делу рада под насловом „*Туризам као развојни феномен*“, (стр. 11-36), кандидат разматра развој туризма као савременог друштвеног и глобалног феномена. У том циљу, кандидат посебну пажњу посвећује економско-географској анализи ресурса значајних за развоја туризма, развоју концепта туристичке дестинације, као и туристичком уређењу простора. При томе се истиче, да валоризација представља једну од најважнијих фаза у процесу просторног планирања туризма, али се истовремено ради о најкомплекснијој и најтежој фази, поготово када је у питању процена самих ресурса, чију је туристичку вредност веома тешко објективно проценити. И управо субјективност код оцене туристичког потенцијала је често узрок неадекватне организације туризма у простору који се вреднује.

Кандидат туризам и окружење види у интерактивном односу, што значи да се они прожимају и допуњују кроз економске, социо-културне и еколошке утицаје који могу бити, како позитивни, тако и негативни за развој туризма. Кандидат надаље увиђа да масовни туризам није компатибилан са основним постулатима одрживог развоја, указујући да су масовни и одрживи туризам два супротна концепта развоја туризма. Имајући у виду да је простор основни део туристичког производа неке дестинације, треба га заштити од последица превелике концентрације туриста или претеране изградње. Одрживи туризам ставља нагласак на равнотежу између природних, друштвених и економских аспеката туризма и на потребу очувања одрживости у свим сегментима туризма. Концепт одрживог развоја туризма посебно је везан за тзв. носиви капацитет простора. Носиви капацитет туристичке дестинације представља њену способност да прихвати туристе и развој туризма, а да се при томе у већој мери не нарушава укупно окружење - природно, изграђено и социокултурно. Реч је о максималној употреби било кога туристичког простора, без негативних ефекта на окружујућу средину и без неприхватљивог нарушавања квалитета туристичког доживљаја.

У трећем делу рада „*Место туризма у привредној структури Јужне Србије*“ (стр. 37-53) указује на специфичности и место туризма у укупној привредној структури Ј. Србије. Кандидат анализира структура привреде по секторима и међусекторске односе између туризма и појединих привредних грана. Производи и услуге многих делатности које учествују у формирању туристичког производа (трговина, саобраћај, пољопривреда и др.) остварују пласман кроз туристичку потрошњу. Туризам утиче на пољопривреду у сфери производње, реализације, развоја и ванекономској сфери. Према кандидату, туризам је значајан фактор развоја пољопривреде, важно тржиште за пољопривредне производе, допунска делатност пољопривреди и фактор јачања економске основе села. Тематски путеви су адекватан начин интегрисања географски специфичне понуде туристичког производа и пољопривредних ресурса под једном регионалном робном марком у одређеном руралном подручју. Тематски путеви могу да се односе на бројне пољопривредне производе и њихове прерађевине, као што су грожђе (берба, вино), паприку (ајвар), сухомеснате и млечне производе, мед, ароматично и лековито биље, прерађевине од воћа (слатко, компоти, сокови и сл.) и друге карактеристичне производе у одређеном подручја, или њихову комбинацију, као што је традиционална храна или традиционална кухиња (гастро и вински путеви). Саобраћајна повезаност и отвореност, брзина и квалитет превоза, добијају све значајнију улогу у одређивању туриста за

одређену туристичку дестинацију. Зато је организација јавног локалног и регионалног саобраћаја један од најбитнијих фактора развоја туризма у Јужној Србији, посебно када се има у виду дисперзан размештај туристичких атрактивности ове дестинације. У овом делу рада кандидат се осврће и на неуспешне привартизације туристичко-угоститељских предузећа, које су се негативно одразиле на туристички промет и на улогу туризма у укупној привредној структури проучаваног подручја.

Четврти део рада под насловом „*Границе и положај*“ (стр. 54–65) анализира просторни обухват и географски, саобраћајни и туристички положај Јужне Србије. Кандидат истиче да проучавано подручје обухвата највећи део слива Јужне Мораве, односно територије четири управна округа: Нишавског, Топличког, Јаблчаничког и Пчињског. Географско-саобраћајни положај је веома повољан, јер се Јужна Србија налази на раскрсници важних саобраћајних праваца који пресецају Балканско полуострво. Зато је једна од основних детерминанти планског развоја Јужне Србије унапређивање саобраћајне повезаности са земљама у окружењу и прикључивање постојећој мрежи европских саобраћајница. Изградња саобраћајне инфраструктуре по европским стандардима представља један од предуслова за развој туризма. Коридор 10 је један од паневропских саобраћајних коридора који Јужну Србију сече правцем север-југ, док крак Ц наведеног коридора треба да повеже Ниш са Софијом, односно са паневропским коридором четири.

Завршетак изградње деоница аутопута на Коридору 10 долином Јужне Мораве, краку Ц Коридора 10 према Софији, као и изградњи аутопута на правцу Ниш -Прокупље – Приштина - Косовска Митровица, овај део Србије биће укључен у контрактивну сферу медитеранских туристичких правца, који сажима бројне туристичке токове у правцу Јадранског, Егејског и Црног мора. Велики транзитни значај има и магистрални правац Ниш-Сврљиг-Књажевац-Зајечар којим је овај део Србије повезан са Тимочком и Неготинском крајином, односно Румунијом. Осим ових праваца, важни су и државни путеви I и II реда, који воде из Владичиног Хана преко Сурдулице и Власинског језера према Бугарској, правац који се одваја од Коридора 10 и води за Прохор Пчињски и даље за Македонију. Такође је значајан правац који преко Лучана води за Ђилиане, односно Косово и Метохију.

Пети део рада „ *Карактеристике природних и антропогених туристичких ресурса*“ (стр. 66-119) бави се валоризацијом природних и антропогених туристичких ресурса, демографских ресурса, затим туристичком инфра и супраструктуром, као и комплексном валоризацијом туристичких ресурса Јужне Србије. Природни туристички ресурси представљају компоненте (елементе) природне средине које располажу атрактивним и рекреативним својствима за развој туризма. Одликује се вишеструком међусобном условљеношћу, спајањем и прожимањем. То их чини разноврсним и често непонољивим у времену и простору, са наглашеним особинама знаменитости, куриозитета, рекреативности и других својстава. Туристичка валоризација рељефа подразумева његову оцену најчешће са становишта погодности за развој планинског и рекреативног туризма. При том, поред оцене морфометријских обележја рељефа, посебан значај има естетска оцена оних облика рељефа које одликује контрастност и уникалност. Од површинских облика рељефа највећу атрактивност имају планине и клисуре и речна сужења. Као редак геоморфолошки феномен, изванредне атрактивности, научног, образовног и туристичког значаја истичу се земљане пирамиде “Ђавоље Вароши.“. Уредбом владе Републике Србије стављена је под заштиту као природно добро од

изузетног значаја и сврстана у прву категорију заштите - Споменик природе. Туристичка адаптација “Ђавоље Вароши“ је пример добре праксе у туристичкој презентацији природних куриозитета.

Посебан сегмент геоморфолошких туристичких вредности Нишавског округа чине подземни крашки облици рељефа, где се дужином и богатством накита истиче Церјанска пећина. Улазни делови и пећински канали су веома неприступачни, па и поред знатне дужине и богатства пећинским накитом (сталактити, сталагмити, хелактити, драперије) ова пећина није уређена за посете. Остали облици рељефа имају наглашену рекреативну компоненту туристичке привлачности и основа су развоја рекреативних облика туризма. У том смислу, највећи значај имају планине чија туристичка вредност проистиче из њихових рекреативних, куриозитетних, естетских и знаменитих својстава. Планине Јужне Србије су средњих надморских висина које због рашчлањености, нагиба и експозиција страна, као и недовољне количина снежних падавина, не омогућавају интензивнији развој зимског туризма. Нешто повољније услове за изградњу смучарских терена има Бесна Кобила, падине Чемерника и Варденика, југоисточна страна Копаоника, у околина Луковске бање на потезу Пилатовице, Глоговице и Мадљике.

Клима је у речним долинама, котлинама и нижим брдско-планинским просторима умереноконтинентална, са преласком у субпланинску на већим надморским висинама. Чињеница да је овде реч о средње високим планинама указује да за развој зимског туризма нема оних климатских погодности везаних за дужину трајања и дебљину снежног покривача, услова који су битни за развој зимског – скијашког туризма. Заправо, климатски услови за развој зимског туризма далеко су од погодности карактеристичних за алпска високопланинска подручја, поготово у односу на евидентне трендове отопљавање климе.

Од хидролошких објеката највећу туристичку вредност имају термоминералне воде и вештачка језера. Извори са термоминералним водама у Нишкој, Врањској, Сијернској, Бујановачкој Бањи. Луковској, Куршумлијској, Пролом Бањи и др. представљају солидну основу за развоја велнес и здравственог туризма Површинске воде омогућавају развој купалишног, риболовног и других облика рекреативног туризма. Језера припадају групи туристичких вредности са наглашеним рекреативним атрибутима, која омогућавају развој купалишног и риболовног туризма. У том смислу највећи потенцијал има Власинско језеро. Остала вештачка језера су градјена са првенственом наменом да решавају проблем водоснабдевања тако да није могуће њихово организовано укључење у туристичку понуду дестинације.

Очувана природна средина и туризама су у тесној спрези. Планине Јужне Србије се истичу својим очуваним биодиврезитетом и јединственим екосистемима. Посебно се истичу Парк природе Сићевачка клисура, Специјални резерват природе Јелашничка клисура, Заштићени парк природе Сува планина, Споменик природе Ђавоља варош, Заштићено подручје - предео изузетних одлика Власина и Предео изузетних одлика Долина Пчиње Поред реткости присутних врста, значајан природни потенцијал и биоклиматски значај имају шумски екосистеми. Кандидат истиче да ови екосистеми повећавају садржај кисеоника у ваздуху и смањују присуство суспендованих и ресуспендованих аеросола.

У културолошком погледу Јужна Србија је јасно индивидуалисан регион. Богата музичка и гастрономска традиција су препознатљиве карактеристике поднебља. У антропогене туристичке ресурсе спадају археолошка налазишта, антички и рановизантијски градови, средњевековни градови, објекти сакралне архитектуре, споменици и споменички комплекси, уметничке туристичке вредности, етнографске туристичке вредности, туристичке манифестације и др. Од археолошких налазишта, пуну туристичку презентацију има неолитско насеље Плочник, које се сматра једним од најстаријих центара за обраду метала. Пројекатом “Плочник” предвиђена је реконструкција неолитских насеља, као и изградња музеја, чиме би Плочник постао јединствена археолошка, али и туристичка целина у земљи. Поред тога, кандидат као посебно значајне антропогене туристичке вредности истиче античке и рановизантијске споменике као што су Наис, Медијана и Јустинијана прима односно Царичин град. Од средњевековних споменика истичу се Нишка тврђава, Скобалљић град, Хисар, као и бројни манастири од којих највећу пажњу посетилаца и верника привлаче манастири Прохор Пчињски, Свети Роман, Липовица и др.

На простору Јужне Србије одржавају се бројне манифестације различитог карактера и туристичког домета. У најзначајније спадају Филмски сусрети и џез фестивал „Нишвил“ у Нишу, „Роштиљијада“ у Лесковцу, „Борини дани“ у Врању, „Шљивијада“ у Блацу и сл. Оне поред локални посетилаца, постоју атрактивне и за туристичке посетиоце, који у време одржавања фестивала бораве више дана у дестинацији, а интензитет посете је коресподентан нивоу промотивних активности.

У шестој глави докторске дисертације *„Анализа постојећег стања туристичког развоја“* (стр. 120-158) кандидат указује на рецептивне факторе развоја туризма, туристички промет у целини, као и на туристички промет у најзначајнијим туристичким дестинацијама Јужне Србије. У предходним деценијама, у проучаваном подручју, као и другим местима у Србији, често су се прецењивале димензије потенцијалне туристике тражње што је током 70-тих и почетком 80-тих година 20. века резултирало изградњом, предимензионираних мегаломанских смештајних и угоститељских објеката, у свим градовима и на свим пунктовима где се предпостављало да ће бити туриста, без икакве предходне анализе тржишта и стварних потреба. Оваква неодмерене градње добила је коначног исхода у виду данашњих напуштених и руинираних хотела, мотела и ресторана. Са изградњом ових објеката, настао је читав низ других проблема који су се на првом месту односили на одржавање објеката. Појавом мањих смештајних објеката и замирањем привредне активности, неадекватна приватизација и други фактори, учинили су предимензиниране хотелске капацитете нерационалнима, тако да су многи затворени или раде са ограниченим капацитетима. Посебно је карактеристична неуспешна приватизација угоститељског предузећа „Србија турист“ из Ниша, која је довела до затварања мотела „Наис“, хотела „Амбасадор“ у Нишу и хотела „Партизан“, „Озрен“ и „Србија“ у Нишкој Бањи. Драстичан пример је Нишка Бања у којој је број туриста и ноћења услед застварања наведених хотела смањен за преко три пута. Просечна дужина боравка туриста је најдужа бањама (од 6 – 11 дана), што указује на преовладавање сегмента туристичке тражње усмерене ка здравственом - боравишном туризму.

Седма глава под насловом *„Валоризација економско-географских ресурса развоја туризма“* (стр. 159-183) посвећена је оцени туристичког потенцијала уз коришћење методологије препоручене од стране Светске туристичке организације (WTO). Основни

смисао метода валоризације је да омогуће квантитативну оцену расположивих ресурса и других елемената туристичког потенцијала, по свим предвиђеним критеријумима. Међутим, проблем лежи у томе што сви елементи потенцијала и вредности нису подједнако погодни за квантификацију. Док се неки елементи могу веома лако квантификовати (раздаљина, дужина путева, инфраструктура, приступачност, близина емитивних центара, смештајни и угоститељски капацитети, итд.), друге је веома тешко поуздано квантификовати (инхерентне карактеристике и субјективно доживљавање вредности). У пракси је највећи проблем управо процена и квантификација онога што је најбитније - туристичких вредности, односно њихових карактеристика. Наиме, и сам појам инхерентних карактеристика је доста споран, јер је практично немогуће утврдити вредност ресурса по себи, а да се при томе не узму у обзир туристичке потребе и различити облици субјективног доживљавања простора. Због тога је кандидат валоризацију туристичког потенцијала на посматраном простору урадио анкетом коришћењем типског формулара. Од учесника у анкети, тражено је да оцене по четири интерна и екстерна фактора препоручена од стране Светске туристичке организације (WTO). Резултати истраживања приказани су нумерички, са скалом вредности за сваки фактор од 1-10 бодова, тако да је добијена просечна оцена за сваки фактор појединачно, а збиром просечних појединачних оцена и укупна вредност интерних и екстерних фактора, односно комплексна валоризација туристичких ресурса Јужне Србије. Иако критеријуми које је дефинисала WTO спадају у групу објективних, само вредновање простора за учеснике у анкети био је највећим делом субјективан и емотиван доживљај, што се мора уважавати при доношењу коначних закључака о туристичком потенцијалу простора Ј. Србије.

Од интерних фактора анализирани су степен урбанизације, саобраћајна структура, степен развијености опреме и услуга и инхерентни фактори, односно вредност природних и антропогених ресурса, а од екстерних фактора приступачност ресурса, удаљеност емитивних подручја, специфичност и значај туристичких ресурса. Према резултатима комплексне валоризације очигледно је да актуелна ситуација туристичке понуде није у складу са расположивим природним и антропогеним туристичким потенцијалима јер простор Јужне Србије нема креиран комплетан туристички производ нити адекватну искоришћеност расположивог туристичког потенцијала. Да би се и економски валоризовали туристички потенцијали дестинације потребна је да туристичка делатност буде способна да промовише, привуче и задржи туристичку тражњу. Зато кандидат предлаже да се планирање будућег развоја туризма треба да се усмери у правцу побољшања квалитета фактора који су ниско оцењени у комплексној туристичкој валоризацији (недостатак урбанизације, недостатак опреме и услуга) али исто тако комерцијализовати оне рангиране високо, а недовољно економски искоришћене. Треба учинити напоре да се смањи дисбаланс између интерних ресурса као способности и екстерних фактора као могућности.

Осми део рада „*Облици туризма и тржишна сегментација*“ (стр. 184-241) даје преглед најзначајних облика туризма које је могуће развијати на простору Јужне Србије. При томе кандидат посебно истиче и анализира значај здравственог и бањског туризма (wellness/Spa), транзитног туризма, градског (урбаног) туризма, екскурзионог туризма, излетничког туризам, руралног туризма, пословног туризам и МИЦЕ, као и специфичне облике туризма: екотуризам, авантуристички туризам, ловни и риболовни туризам, винске туре и др. Кандидат истиче да се поред класичних облика здравственог туризма у бањама Ј. Србије може развијати и *wellness/Spa* туризам. Увођење нових *wellness/Spa* садржаја и

услуга подразумева реконструкцију постојећих капацитета. При томе је потребно одвајање капацитета за лечење од оних намењених пружању *wellness/Spa* услуга.

Екскурзиони туризам представља комбиновану врсту туристичког промета у чијој основи лежи комбинација две основне туристичке потребе: културне потребе (упознавање нових вредности) и рекреативне потребе (посебна форма одмора и освежења). За овај облик туристичких кретања карактеристично је да подразумева посету већем броју истородних, али чешће, разнородних мотива и места (природне реткости, археолошка налазишта, културни споменици, етнографски мотиви, манифестације и сл). Екскурзије су најчешће групна путовања са унапред планираном и организованом маршрутом путовања. Потражња за овом врстом кретања је доста разноврсна и веома стабилна, што им даје посебан економски значај. Кандидат издваја два типа екскурзионих кретања. Прва категорија обухвата школске екскурзије, а друга организоване туристичке групе. Бројни су природни и антропогени локалитети које посећују учесници школских екскурзија: Власинско језеро, „Ђавоља варош“, Медијана, Чегар, Ђеле Куле, манастир Прохор Пчињски, неолитско налазиште Плочник, кућа Боре Станковића и др.

Својим положајем, надморском висином и богатом ресурсном основом брдско-планинска села Јужне Србије пружају погодне услове за развој сеоског (руралног) туризма. Овај вид туризма може донекле допринети ревитализацији појединих сеоских насеља, како у долиномском, тако и у брдско-планинском простору.

Планински простори изнад 1000 метара погодују развоју спортско-рекреативног, али и здравственог туризма. Добро очувана природа, пространи шумски комплекси, ливаде, пашњаци, богатство вода, дивљачи и недовољна туристичка уређеност су главне карактеристике овог простора. За остварење позитивних еколошких и туристичких ефеката од ловног туризма, неопходно је да ловишта буду адекватно организована, стручно планирана и вођена на принципима одрживог развоја. С тим у вези, неопходно је да и остали чиниоци окружења (шумарство, водопривреда, пољопривреда и др.) на датом простору буду организовани и вођени тако да у потпуности доприносе заштити природе.

Конгресни туризам је веома профитабилна облик туризма који подразумева организовање конференција, конвенција, конгреса, састанака, симпозијума научних и стручних људи, ради разматрања неких актуелних проблема везаних за пословну активност, науку, политику и др. Реч је о туристима већих платежних могућности. Нажалост, затварањем смештајних капацитета угоститељског предузећа „Србија туриста“ знатно су сужене могућности Ниша за организовање већих пословних, научних и других скупова. Као организатори мањих скупова и конгреса јављају се новоизграђени хотели у Нишу, као што су „Тами резиденс“, „Нишки цвет“, „My Place“ и др.

У деветом делу докторске дисертације *„Бечмаркинг анализа туристичког производа“* (стр. 242-254) се истиче да је бечмаркинг анализа аналитичко оруђе, које се све чешће користи и на подручју туристичке делатности, пре свега као начин поређења са конкуренцијом, али и као начин идентификовања примера добре праксе, који служе као оријентир и основа за обликовање усмерења стратешког развоја и управљања туристичком дестинацијом. Бечмаркинг анализом кандидат је упоредио најатрактивније појединачне природне, односно антропогене ресурсе Јужне Србије са сличним туристичким атрибутима суседних, али и удаљенијих туристичких дестинација на простору Републике Србије. Дакле, оцена туристичких ресурса помоћу бечмаркинг анализе извршено је

поређењем са сличним ресурсима у конкурентским дестинацијама (нпр. упоређиван је туристички потенцијал археолошког налазишта Медијана и Феликс Ромулијана, потенцијали бања Јужне Србије са бањама Западне Србије и сл.). Предности тих бања су близина снажних емитивних центара, а са друге стране односи са Косметом су редуковали некадашњу тржишну сферу бања Јужне Србије.

У десетом делу докторске дисертације „*Формирање интегрисаног туристичког производа и стварање модела туристичких вредности*“ (стр. 255-272) кандидат истиче да простор Јужне Србије са повољним географско-туристичким положајем, изузетним природним лепотама и природним и културно-историјским вредностима представља врло интересантну туристичку дестинацију. Кандидат сматра да су природне и антропогене вредности значајан потенцијал за формирање интегрисаног туристичког производа. Потенцијали бања су засигурно најзначајнији туристички ресурс којим овај простор располаже. Укрштање различитих култура и цивилизација на овим просторима оставило је у наслеђе велики број културно-историјских споменика. Ипак, и поред бројних предности, туризам на овом простору је оптерећен и многим проблемима као што су: недостатак смештајних капацитета, слабо осмишљена и недовољно комплетирана туристичка понуда, неконтролисано, нефункционално и економски неоправдано коришћење постојећих ресурса, недостатак властитог капитала за значајнију ревитализацију туристичке привреде и др.

У *закључку* кандидат синтетизује резултате својих истраживања, истичући при томе да у будућности у Јужној Србији треба тежити формирању препознатљивог туристичког производа, диференцираног по вредности, садржају и квалитету, који ће бити конкурентан на туристичком тржишту. Јужна Србија располаже могућностима за развој и комерцијализацију неколико туристичких производа који се могу поделити на краткорочно успешне “quick win” и дугорочно успешне “long run”. У краткорочно успешне туристичке производе, односно производе са највећим шансама да се брзо пласирају на тржиште спадају конгресни, екскурзиони, манифестациони туризам, неки облици рекреативног туризма и др. Производи који захтевају велика улагања, односно представљају дугорочно успешни туристички производи спадају здравствени, рурални и планински туризам. У будућем развоју посебну пажњу је потребно посветити здравственом (wellnes/spa) туризму, који ће на дужи рок постати водећи производ дестинације, као самосталан производ, али и као допунски производ осталим перспективним туристичким производима. То укључује функционално повезивање туризма са другим привредним и ванпривредним делатностима као што су пољопривреда, саобраћај, трговина, традиционални и савремени занати и друге комплементарне делатности.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Презентирано истраживање о економско-географским ресурсима је садржајно компактна и конзистентна целина, са десет међусобно комплементарних и интерактивних делова или поглавља. Коришћењем разноврсне литературе и бројних интернет извора, кроз добро компоновану структуру дисертације, дошло се до комплексног и свестраног

сагледавања туристичког потенцијала који може значајно утицати на привредни развој Јужне Србије

Научни допринос докторске дисертације је у томе што она указује на квалитет туристичких ресурса и туристичког производа, конкурентску способност и позиционирање туристичких дестинација Ј. Србије на туристичком тржишту. Економско-географски ресурси су применом квантитативних метода прецизно дефинисани, при чему је утврђена појединачна улога сваког ресурса у креирању туристичке понуде водећих дестинација проучаваног подручја. Управо анализа природних и антропогених ресурса омогућила је утврђивање погодности за развој појединих облика туризма у Јужној Србији. При томе, посебно је апострофиран развој оних облика туризма који уравнотежују туристички промет током целе године.

Истраживања су показала да поједине дестинације простора Јужне Србије располажу са значајним економско-географским ресурсима и атрактивним туристичким атрибутима за даљи развој туризма. На основу расположивих туристичких ресурса могуће је развити широку лепезу туристичких производа који задовољавају различите сегменте туристичке тражње, пре свега на домаћем туристичком тржишту. Такође, у раду је закључено да будући развој туристичког производа и различитих облика туризма, неће бити могућ без помоћи државе и крупних инвеститора ради покретања новог инвестиционог циклуса у креирању туристичке понуде.

Докторска дисертација је понудила визију за будуће правце развоја туризма и оптималне моделе развоја туристичког система и производа у појединим дестинацијама Јужне Србије. С обзиром да се туризам базира на људима и њиховим међусобним интеракцијама, истакнуто је да се развој туризма мора темељити првенствено на усаглашавању интереса домицилног становништва и других стејкхолдера, што подразумева адекватно управљање туристичким дестинацијама. У контексту друштвеног и регионалног развоја Јужне Србије, дат је одговор на питање у којој мери туризам може да буде фактор који ће зауставити депопулацију и заостајање у привредном развоју подручја.

Допринос докторске дисертације је несумњиво и у систематизовању и научној интерпретацији теоријских и практичних елемената битних за туристичко привређивање у Јужној Србији. С тим у вези, кандидат је успео да објасни факторе који су утицали и који ће утицати на будући туристички развој већ афирмисаних, као и других потенцијалних атрактивности у проучаваном подручју.

Темељан и аналитичан приступ кандидата омогућио је да се из резултата овог истраживања добију бројне конкретне смернице и предлози за даљи развој туризма и других делатности у Јужној Србији. Зато резултати докторске дисертације кандидата мр Јовице Мојића могу имати практичан значај. Апликативност резултата везана је за оцену тржишне и просторне вредности природних и створених атрактивности које су валоризоване економскогеографским методама, као и предлог смерница будућег развоја појединих облика туризма у овом, економски неразвијеном, подручју Републике Србије. То ће, свакако, послужити, пре свега, онима који непосредно раде на пословима планирања и управљања туристичким развојем у предузећима, организацијама и институцијама, не само из области туризма, већ и других привредних делатности.

4. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Јовице Мојића, имајући у виду све напред наведене чињенице, позитивно оцењује докторску дисертацију. У том смислу, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета у Нишу да прихвати извештај о оцени докторске дисертације мр Јовице Мојића под називом *„Валоризација економско - географских ресурса Јужне Србије у функцији туристичког развоја“* и да одобри њену јавну одбрану.

У Нишу, 12. 05. 2015. г.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Др Вукашин Шушић, редовни професор
Економског факултета у Нишу

Др Зоран Аранђеловић, редовни професор
Економског факултета у Нишу

Др Светислав Миленковић, редовни професор
Економског факултета у Крагујевцу
